

UDK/UDC: 94(497.5) Mažuranić, I. "1848/1886"

Ivan Barbarić

POLITIČKA DJELATNOST IVANA MAŽURANIĆA

Već sam spomen imena Ivana Mažuranića evocira na, prije svega, pjesnika i književnika, na tvorca nadaleko poznatog epa "Smrt Smail-age Čengića", kojim je opjevao borbu Crnogoraca protiv Turaka, ovjekovječivši rodoljubni ideal slobodarstva, kao i na "bana pučanina", što dakako, ni iz daleka ne ocrta veličinu Mažuranića kao čovjeka koji je imao daleko raznovrsniji i bogatiji radni i životni opus. Na toj distanci između književnosti, prije svega pjesništva, i njegova banovanja, Mažuranić je prošao dug put političara, diplomata i državnika. Taj dio njegovog "curriculum vitae" široj javnosti je manje poznat, kao i to da je zapravo najveći dio svog života posvetio upravo političkoj borbi za što bolji položaj Hrvatske u sklopu Habsburške monarhije, u kojoj je Ugarska (Mađarska) po njemu bila daleko veća opasnost po samostalnost Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, nego što je to bila Austrija, s kojom je, mada ne uvijek uspješno, kalkulirao u interesu svoga naroda, pri čemu je kao i svaki čovjek učinio pokoju grešku. Konačno, teško je bilo u ta vremena znati što je za Hrvatsku bolje s Austrijom ili s Ugarskom.

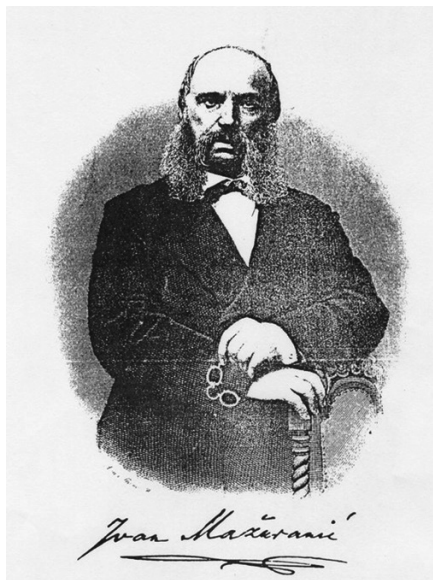
U svom političkom djelovanju, a i u životu, imao je uspona i padova što je stoički podnosio, u čemu se upravo očitovala ona skromnost i čvrstoća toliko prisutna kod stanovnika Hrvatskog primorja i njegovog rodnog Novog Vinodolskog, u kojem se rodio 11. kolovoza 1814. godine.

Među hrvatskim velikanima Mažuranić je jedan od najvećih i najzaslužnijih Hrvata. Kao hrvatski pjesnik, političar i "ban pučanin", svojim je fascinantnim djelom kao pjesnik, političar i zakonodavac dokazao kako su mnogi naši vinodolski i primorski ljudi sav svoj talent nesebično stavljali u službu sveukupnog hrvatskog naroda.

Mažuranić je u 32. godini života, u naponu životne i književne snage, bavljene književnim radom zamijenio politikom, posvetivši joj veliki dio svog života, o čemu će biti riječi u ovom radu.

Mažuranić u preporodnom razdoblju

Nakon izlaska Gajeve "Danice Ilirske" 1835. (do 1836. "Danica Horvatsko-Slavonska i Dalmatinska"), još dok je bio na školovanju u Mađarskoj, u Szom-

bathelyu (Subotištu), Mažuranić postaje njenim suradnikom s uglavnom rodoljubnim pjesmama, pjesničkom prozom i raznim člancima. Ubrzo postaje najizrazitijim pjesnikom prve faze Ilirizma. Okružen mladim ilircima ubrzo postaje oduševljeni pristaša Ilirskog pokreta i njegov gorljivi zagovornik, no još tada nije dublje ušao u političku aktivnost.

Nakon završetka studija filozofije i prava zaposlio se u zagrebačkoj gimnaziji šk. god. 1839./40. Položivši 1840. odvjjetnički ispit otvara u Karlovcu odvjjetničku kancelariju, ali se i dalje usavršava u pravnim znanostima. Ubrzo zatim se oženio (1841.) Aleksan-

drom Demeter, sestrom hrvatskog književnika i oduševljenog ilirca Dimitrija Demetera s kojom je imao šestero djece.

Napustivši ubrzo privatnu advokaturu Mažuranić će do 1849. godine kao službenik Karlovačkog gradskog magistrata vršiti dužnost sirotinjskog kuratora. Uz Ambroza i Nikolu Vraniczanya, Antuna Vakanovića, Dragutina Kušlana, Imbru I. Tkalca i Maksimilijana Pricu, Mažuranić postaje vodeća ličnost u preporodnom Karlovcu. Međutim, u tom "Karlovačkom razdoblju" Mažuranićeva života nije bilo njegovog političkog isticanja u stranačkoj borbi, koja je od 1841. učinila Hrvatsku politički najburnijom zemljom u cijeloj Monarhiji. U stvari do revolucionarne 1848. godine njegova djelatnost nema izraziti političko obilježje, izuzev jednog članka u Gajevim "Novinama" 1847.; u kojem kao pravnik argumentirano pobija mađarske pretenzije na Slavoniju, gdje, između ostalog, kaže: "Kraljevstvo slavonsko s hrvatskim je užje neg s ugarskim, i jedino po Hrvatskoj s Ugarskom udruženo."¹

Prijateljstvo s Dragutinom Kušlanom utjecat će na Mažuranićevo odlučnije uključivanje u politički život i stranačku borbu kroz politički razvoj Narodne stranke, kojoj je kao ilirac pripadao. Mažuranić tako 1847. učestvuje u Kušlanovoj ideji oko izdvajanja "mladeži hrvatsko slavonske" iz Narodne stranke i osnivanje stranke "napredovaca". Nova stranka ne predstavlja neki revolucionarni pomak u odnosu na ono što je u ideologiji Narodne stranke. Ona na "temeljih naravnog prava" postavlja, osim slobodnog razvitka narodnosti, zahtjev za "narodnom municipalno-upravnom samostalnošću" prema Ugarskoj.

¹ "Novine dalmatinsko horvatsko slavonske, 24. III 1847; str. 24.

Ipak je, uza sve to, u proglasu "Napredovacah Hervatsko-Slavonskih", koji su izradili zajedno Ivan Mažuranić i Dragutin Kušlan, istaknut princip povijesnog kontinuiteta, značajan toliko za sav pokret. Ustvari ta nova stranka ne traži neke bitnije promjene odnosa ni prema Monarhiji ni prema Ugarskoj. Težnja za osnivanjem stranke je, prema tome, proizašla prije svega iz neslaganja s vodstvom pokreta, njegovim povezivanjem s konzervativnom strankom mađarskih magnata i njegovim premalo izraženim liberalizmom.² Pritom je važno napomenuti da su i Mažuranić i Kušlan pripadali krugu liberala, te ih je u Narodnoj stranci smetalo to što je bio nedovoljno izražen upravo taj liberalizam. No Mažuranićev liberalizam kao ilirca nije kozmopolitski, već on ide za tim da tijesno poveže osobnu slobodu s nacionalnom. Takvo shvaćanje zastupao je i u svom pjesničkom izrazu sve do 1848.; kada ga prenosi na političko polje kroz austro-slavinističku koncepciju, kao najpovoljnije rješenje za opstanak u Austriji.

Iako ilirski pokret možemo sagledavati i tumačiti iz različitih aspekata, jedna njegova komponenta ostaje uvijek u svojoj svojoj veličini nepromijenjena: ideja o slavenskoj uzajamnosti, sa svim svijetlim, ali i s mnogo slabih strana. Gorljivi pristalica panslavizma bio je i Mažuranić. Jedan od čimbenika takove njegove orijentacije je i to, što je još kao mladić čitao Andriju Kačića Miošića ("Razgovor ugodni naroda slovinskog") u kome je "sve slovinstvo domovina". Zatim je tu i njegov boravak na školovanju u tuđini, koji je utjecao na šire slavensko osjećanje. Mažuranić i njegovi istomišljenici nisu bili za slavensku uzajamnost pod svaku cijenu, unatoč svojim sveslavenskim nazorima, pogotovo ne za onu kompromitiranu varijantu, pod okriljem imperijalističke Rusije. Čitao je vrlo rano panslavistu Slovaka Jana Kollara, čije su misli o sveslavenskom bratstvu našle pogodno tlo na slavenskom jugu, naročito kod razjedinjenih i potlačenih Hrvata, koji su to povezivali sa svojim nacionalnim oslobodilačkim težnjama. Upravo je Kollar na hrvatski preporod izvršio najsnažniji utjecaj.

Hrvatski narodni preporod od 1830. pa dalje nije bio samo razdoblje rasplamsavanja golih političkih zanosa, već je on u svojoj biti izgrađivanje i sazrijevanje svijesti o prošlosti, o tadašnjem položaju i putu u budućnost hrvatskog jezika. Položaj u kojem se nalazila podijeljena i potlačena Hrvatska u prvom je redu poticao mlado hrvatsko građanstvo za političko osamostaljenje i zbacivanje tuđinske vlasti i, kroz to, ostvarivanje svog nesmetanog gospodarskog uspona i novog liberalnog pokreta. No da bi se ostvarili ti ciljevi, da bi se postiglo saznanje vlastitog nacionalnog položaja, trebalo je izgraditi svijest o

² J. Šidak, Ivan Mažuranić kao političar, "Kolo" Matice Hrvatske, Zagreb 1965, str. 351.

svom narodu i uočiti sve one društvene činioce (socijalne i političke) u svijetu i zemlji, koji su određivali napredna kretanja u 19. stoljeća.

U pokretu 1848. – političko programatski pisac

Politika tzv. austroslavizma u Hrvatskoj je mogla postati realnom, politikom tek 1848. godine, kada je savez s Ugarskom ozbiljno ugrozio opstanku Hrvatske. Tu je ideju Mažuranić ocjenio prihvatljivom još negdje 1842.; na što upućuje njegov prijedlog da se u "Danici" prevede štogod iz spisa Lava Thuna o stanju suvremene češke literature, što se vidi iz Mažuranićeva pisma bratu Antunu 19. travnja 1842.³ Grof Thun je prvi uopće formulirao ideju austroslavizma kao najpovoljnije rješenje za daljnji opstanak Austrije i slavenskih naroda u njoj, ugroženih od velikonjemačke opasnosti s jedne i autokratske Rusije s druge strane.

Mada nije došla neočekivano revolucija 1848. zahvatila je čitavu Europu, u kojoj se osjećala politička depresija već nekoliko posljednjih godina. Revolucionarna previranja zahvatila su najprije Pariz. Francuska je proglašena republikom, a val revolucije širi se Europom i zahvaća Njemačku, Austriju, Italiju i druge europske zemlje. Kao i u Parizu tako i u Beču prevrat je lako uspio 13. III. 1848. kada pada Metternichova vlada. Prve vijesti o tom događaju stigle su u Zagreb vrlo brzo. Ožujkska revolucija u Beču iz temelja mijenja odjednom društveno političku strukturu Habsburške monarhije.

Ti događaji zatekli su Mažuranića u Karlovcu, gdje je još u jesen 1847. doživio neuspjeh na izborima za predstavnika u Hrvatskom saboru, što ga ipak nije pokolebalo da neposrednije sudjeluje u političkom životu. Posebno će se intenzivnije početi baviti politikom nakon revolucionarnih previranja u Monarhiji tj. događaja u Beču.

Ivan Kukuljević i Ambroz Vraniczany izvršili su pripreme za veliku skupštinu Narodne stranke (Iliraca), koja će izraditi želje i zahtjeve Hrvata, što govori da revolucionarni val nije zaobišao ni Hrvatsku. Skupština je održana 25. ožujka 1848. u Narodnom domu (Opatička 20) u Zagrebu, na kojoj su sudjelovali najugledniji Hrvati, među kojima je bio i Ivan Mažuranić. "Narodna zahtjevanja" u 30 točaka, prihvaćena od ove Velike narodne skupštine, bila su zapravo program Ilirskog pokreta, koji je sebi postavio za cilj ujedinjenje i političko osamostaljenje hrvatskih zemalja, stalni hrvatski sabor, odvajanje

³ U pismu Mažuranić piše bratu: "Ovdje smo čitali Thuna, koji nam se neizmjereno dopo; nebi li bilo dobro i u Danici o njem rieč zametnuti i štogod iz njega priobćiti?" – M. Živančević, Pisma I. M. bratu Antunu, Zbornik Fil, Fak. u N. Sadu, V, 1960, str. 227.

hrvatske od ugarske vlade, ukidanje feudalnih odnosa na selu, imenovanje bana Josipa Jelačića za bana, uvođenje narodnog jezika kao službenog, održavanje sabora svake godine, ukidanje celibata, uvođenje narodnog jezika u crkvu i drugo.⁴

Sudionik ove skupštine bio je i Mažuranić, štoviše, bio je jedan od 40 delegata koji su nosili u Beč "Želje naroda hrvatskog", odakle se vratio razočaran, jer nije prihvaćeno gotovo ništa od "zahtijevanja", osim imenovanja za bana Josipa Jelačića, što je bečki dvor ionako želio.

Po povratku u Karlovac Mažuranić je početkom travnja 1848. napisao svoj prvi izrazito politički spis pod nazivom "Hervati Mađarom".⁵ Ova politička brošura zapravo označava početak njegove političke karijere. U njoj je Mažuranić razradio osnovne političke misli "Narodnih zahtijevanja". U duhu velike Francuske revolucije, pozivajući se na "jednakost, slobodu i bratstvo za sve pod krunom ugarske živuće narode i jezike" suprostavio je Mažuranić odviše uopćenim i zbog toga neodređenim pozivima iz Pešte, jedan vrlo konkretan plan za rješanje nagomilanih nacionalnih problema u Ugarskoj. Mažuranić, između ostalog, u odgovoru Mađarima poručuje: "Varate se, dakle, ako mislite da ste oslobodili narod ako ste oslobodili osobu ili da ste oslobodili osobu ako ste oslobodili narod" jer narod nije samo "gromada osobah i pojedinijeh ljudih" nego "jedna jedina, u sebi omedjašena samoznana, golema osobnost, prema kojoj su pojedini ljudi ono što prema tijelu pojedini članci".

Nakon ovog Mažuranićevog spisa, u kojoj je dao odlučan odgovor na hegemonističku mađarsku politiku prema Hrvaskoj, ugled mu je snažno porastao. To će se odraziti naročito u djelatnosti Hrvatskoga sabora i njegovih odbora, gdje će biti značajan Mažuranićev angažman. Stvarnim početkom Mažuranićeva političkog djelovanja možemo uzeti onaj dan kada ga je ban Jelačić pozvao u Bansko vijeće, privremenu hrvatsku vladu. Početkom svibnja 1848. imenovan je perovođom Povjerenstva koje je trebalo pripremiti osnovu za saziv Sabora, a 22. svibnja imenovan je članom komisije za osiguranje mira i poretka u Hrvatskom primorju, koje su Mađari tretirali kao Ugarsko pri-

⁴ Hrvatska tada nije bila jedinstveni upravno-politički teritorij, već je obuhvaćala Provincijal (Banska Hrvatska i Slavonija, hrv. zemlje pod upravom bana), Dalmaciju i Istru, Vojnu Krajinu. Dalmacija obuhvaća obalu od Zrmanje do južnije od Budve i otoke od Raba do dubrov. Elafita sa sjedištem pokraj. zem. vlade u Zadru. Istri pripadaju kvarnerski otoci Krk, Cres, i Lošinj. Vojna Krajina je pod upravom generalne komande u Zagrebu.

⁵ Objavljeno 10. travnja 1848. u Karlovcu. Pretisak 1994. isto u Karlovcu, s uvodnim tekstom Josipa Bratulića. Mažuranić je na naslovnoj stranici stavio tekst iz Horacija: "Naturam expellas furca, tamen usque recurat" (slob. prijevod: Uzaludna je borba protiv prirode, ovdje protiv prirodnih prava Hrvata).

morje.⁶ Zadatak ove komisije bio je da osigura mir od rovarenja mađarona. Osim njega, koji je imenovan "za kotar primorsko-komorski", u tu su komisiju ušli još Vinko Medanić za Rijeku (s kotarom) i Fran Kukuljević, za Bakar (s kotarom).

Mažuranić je od tada, od svoje 34 godine života, definitivno povezan s hrvatskom politikom kroz Sabor i njegove odbore. U prvi narodnjački, građanski, sabor Mažuranić je ušao kao zastupnik općina Cvetković i Draganić nedaleko Karlovca. U saboru, koji je zasjedao od 4. lipnja do 9. srpnja, Mažuranić nije puno govorio; bio je poznat po svojoj šutljivosti i neobičnoj suzdržljivosti, ali je "naprotiv pokazao da je obdaren upravo onom sposobnošću koja je tadašnjoj situaciji, ispunjenoj brojnim neizvjesnostima i opasnostima, bila osobito dragocjena tj. da izrazi ono što drugi oko njega neodređeno misle i osjećaju, da zamršeno razmrsi i da pronađe rješenje koje je najpogodnije".⁷ On je autor zakonskog članka XI "O odnošaju sprocu Ugarske i Austrije", prema kojem bi Monarhiju trebalo preurediti u federaciju ravnopravnih naroda. Taj je članak sadržavao jedan od najdosljednijih programa za preuređenje Monarhije na temeljima koji bi osiguravali nacionalnu ravnopravnost. Nakon usvajanja tog članka sabor je povjerio Mažuraniću da na temelju njega sastavi reprezentaciju, programski tekst, koju će svečano poslanstvo predvođeno banom predati vladaru. U "Reprezentaciji kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije" Mažuranić je formulirao i obrazložio hrvatsko stajalište prihvaćeno od Sabora 12. lipnja 1848. g.

Glavno pitanje kojim se bavio Hrvatski sabor u to vrijeme, a i kasnije bio je odnos Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. Gotovo sve važnije spise i matrijale za Sabor priredio je, ili osobno napisao Ivan Mažuranić. U skladu s promjenom politike, da se ide na pomirenje s Ugarskom, Mažuranić dobiva zadatak da sastavi spis upućen nadvojvodi Ivanu Habsburškom, koji je bio određen od kralja za posrednika u pregovorima između mađarske vlade i bana. Mažuranić je i autor zakonskog članka XX "O pogodbama s Ugarskom", prihvaćenog od Sabora, u kojem se ističe da Hrvatska treba ući u pregovore s Mađarima ne "kao hrvatski narod, nego kao kraljevina hrvatsko-slavonsko-dalmatinska i sjedinjena s njom vojvodina serbska."

U raspravi o uvjetima pacifikacije, Mažuranić je 20. lipnja 1848. god. održao svoj prvi opširniji saborski govor, u kojem prihvaća pomirbu Hrvata i Mađara, ali ističe kako neće pregovarati "pod njihovim ropstvom stojeći", niti kao buntovnici, nego Hrvati kao "slobodan narod"⁸ Uz spomenuti dokument

⁶ Car Josip II. ukinuo je 1786. Severinsku županiju i njen sjeverni dio (Gorski kotar) dodijelio Zagrebačkoj županiji, a južni primorski s kotarima Rijeka, Bakar i Vinodol proglasio tobožnjim Ugarskim primorjem (Littorale Hungaricum).

⁷ J. Šidak, nav. dj. str. 357.

⁸ I. Mažuranić, *Sabrana djela*, III, str. 207.

"Hervati Madjarom", Mažuranić je autor i drugog najvećeg državnopravnog dokumenta tog vremena "Manifesta naroda hrvatsko-slavonskog", kojim se Hrvatski sabor obraća europskoj javnosti krajem srpnja 1848. g., zaključujući svoje zasjedanje. Tu je, kao dobar poznavatelj hrvatskougarskih odnosa, osudio težnje mađarskog plemstva da se tadašnji, ionako raskomadani, hrvatski etnički teritorij sasvim razbije, da bi nas tako, kako kaže Mažuranić u "Manifestu", "sve komad po komad nesito madjarstvo progutalo". Argumentima prirodnog i povijesnog prava potkrijepio je zahtjev hrvatskog naroda i želju "da svi austrijski narodi, opredjelivši se po jeziku, slobodni i među sobom jednaki budu." Sam je Mažuranić osobno podcrtao temeljni zahtjev: "Glavna je naša namjera slobodnim narodom u slobodnom austrijanskom carstvu biti."⁹

Obraćajući se europskim narodima, na kraju Manifesta, traži od njih da kažu "spada li mađarski narod u red dozrelih za slobodu naroda, a imamo li mi pravo slobodnim narodom u slobodnom austrijanskom carstvu biti?" Manifest je bio najdosljedniji zamišljeni program srednjeeuropske federacije, čije je ideje prihvatila i grupa iliraca, koja se od kolovoza 1848. okuplja oko Dragutina Kušlana i njegovih novina "Slavenski jug", te u prosincu iste godine osnovala "Društvo slavenske lipe". Kako je Mažuranić bio jedan od stalnih suradnika "Slavenskog juga", njemu se sa sigurnošću pripisuje i autorstvo zbirke aforizama pod nazivom "Političke iskrice", koje su u tim novinama izlazile na prijelazu iz 1848. u 1849. godinu. Kao da je naslutio skoro donošenje "oktroiranog ustava"¹⁰ Mažuranić u jednoj "iskrici" daje prednost i najgorem ustavu kojeg vladar daje narodu, te postavlja pitanje daljnjeg opstanka monarhije, s obzirom na austrijsku politiku centralizma.

Nakon prestanka rada Sabora Mažuranić je angažiran na različitim dužnostima: nadziratelj sigurnosti za grad Karlovac i područje Banije u vrijeme ratnog stanja, kao savjetnik Banskog vijeća i član saborskog Velikog odbora radi na izradi raznih zakonskih prijedloga za iduća saborska vijećanja. Mažuranić je osudio donošenje "oktroiranog ustava", kojeg je mladi vladar Franjo Josip I. proglasio 4. ožujka 1849. državni udar, kojim je austrijska vlada rastjerala parlament i oktroirala ustav za cijelu monarhiju, označio je kraj svim iluzijama, iako je Hrvatsku potpuno odvojio od Ugarske i, uz to, proklamirao načelo nacionalne ravnopravnosti. Međutim, taj carev patent nije se nikad primjenio, osim u oblasti uprave i sudstva. U duhu otpora protiv "oktroja", Mažuranić piše predstavku saborskog državnog odbora za potvr-

⁹ Tekst "Manifesta naroda hrvatsko-slavonskog", v. u J. Šidak, *Historijska čitanka*, str. 198-206.

¹⁰ Prema tom "oktroiranom ustavu", nametnutom od vladara, austrijska carevina je nedjeljiva i nerazrješiva austrijska nasljedna monarhija.

divanje saborskih zaključaka u obliku "molbenice" u kojoj se traži priznanje Banskog vijeća kao vrhovne zemaljske vlade, vraćanje Hrvatske vojne krajine i Međimurja, narodni i politički savez s Vojvodinom, priključivanje Dalmacije, narodni jezik kao službeni (i u dopisima centralne vlade) i drugo. Na čelu poslanstva s tim zahtjevom Mažuranić odlazi u Beč, no kako je zahtjev sada državao oštru osudu oktroja, ni jedan od navedenih zahtjeva nije dobio kraljevu potvrdu. Time je završena prva etapa Mažuranića kao političara. Započeo je svoju političku djelatnost kao član Banskog vijeća, a završio kao član gore navedenog poslanstva. Nakon toga, kao odličan pravnik svoje veliko stručno znanje ulaže godinu dana (sve do polovice 1850.) u reformu sudstva u Hrvatskoj, koje je tek tada oslobođeno feudalnih ostataka i postavljeno na nove, moderne temelje. Njegov rad na tom području veoma je respektirao i biskup Strossmayer, koji kaže da je Mažuranić "vrlo vješt i domovini svojom dušom i tijelom odan muž" (...) "On je mnijenja istog, ko svi domoroci, da sad već nemamo se mlogom nadati; sad nam treba gledati barem neka spasiti i put k boljoj budućnosti otvoren, koliko-toliko držati."¹¹

Mažuranić za Bachovog apsolutizma (1851.-1860.)

Potkraj 1850. Mažuranić je imenovan zamjenikom vrhovnog tužitelja za Hrvatsku i vijećnikom Banskog stola (drugostupanjskog suda od 1851.). Svojim reformama sudstva uvodi, uz ostalo, državno odvjetništvo i porotu.

Uvođenjem tzv. Bachovog apsolutizma, kojeg neki nazivaju i razdobljem neoapsolutizma, od strane cara Franje Josipa I., 31. prosinca 1851. (tzv. Silvestarski patent) dosadašnje kakvo takvo ustavno stanje je ukinuto. Hrvatski sabor nije sazivan, nastupa doba germanizacije i izravnih patenata (dekreta, naloga vlasti) iz Beča, počinje progon i hapšenja hrvatskih rodoljuba.

Mažuranić je 7. ožujka 1854. imenovan vrhovnim državnim tužiteljem za Hrvatsku i Slavoniju te se našao na udaru zbog onoga što je kao državni službenik morao provoditi, mada se kao hrvatski rodoljub često s tim nije slagao. Dok su ga neki osuđivali da služi dvoru i Austriji, tamo su ga smatrali nepovjerljivim i držali ga u službi samo zbog njegove sposobnosti kao pravnika, ponajboljeg u cijeloj Monarhiji. Bilo je pokušaja da bude smijenjen, o čemu postoje nebrojeni dokumenti koji o tome svjedoče, ali je ostao na toj dužnosti zahvaljujući, prije svega, svom znanju, poštenju i ogromnoj radnoj energiji. Car Franjo Josip I. nazvao ga je "pravnim kapacitetom", ali i "prvoborcem ultrailirske stranke".¹² Uz sve obaveze koje je imao Mažuranić je ponešto pi-

¹¹ F. Šišić, Josip Juraj Strossmayer, I, str. 64 i 66.

¹² M. Živančević, Mažuranić, nav. dj. str. 100.

sao i objavljivao. Kada je tu službu napuštao 1860, da je ponovno zamjeni političkim radom, bio je već dvije godine predsjednik Matice Ilirske (od 1858.).

Uz njega u "reformnom odboru", koji preuzima upravu Matice, bili su još Matija Mesić, Mirko Bogović, Antun Mažuranić i drugi. Iz ovog izbora Mažuranića za predsjednika Matice Ilirske, vidi se da je unatoč obavljanju teške i nezahvalne službe, kao izvanredan stručnjak i ugledan pisac, ipak uživao ugled u javnosti, pogotovo u krugovima intelektualaca.

Poraz Austrije na talijanskom bojištu kod Solferina 24. lipnja 1859. mjesec dana nakon smrti bana Jelačića, i opasnost od financijskog bankrota, dovede do sloma jozefinskog apsolutizma. Car je primoran pokrenuti proces promjena u upravi i zakonodavstvu. Na temelju prijedloga o federativnom uređenju, bolje reći preuređenju, Monarhije, prihvaćenog u Carevinskom vijeću Franjo Josip I. objavljuje 20. listopada 1860. tzv. "Listopadsku diplomu" o uređenju unutarnjih državno-pravnih prilika Monarhije, kojom se omogućava oživljavanje starih upravnih formi i povratak na ustavno stanje prije 1848. godine.

Vrše se pripreme za saziv Hrvatskog sabora. Nakon kratkog banovanja Ivana Coroninija (1859.-1860.) za bana je imenovan Josip Šokčević (1860.-1867.), blizak Mažuraniću, koji je u upravu odmah uveo hrvatski jezik. Car je ovlastio bana Šokčevića da sazove Bansku konferenciju, koja je trebala izraditi izborni red za Hrvatski sabor i prijedlog za uređenje županija. Kao člana Banske konferencije Mažuranića je zapala opet ona dužnost koje se prije deset godina morao odreći - da se posveti izradi najvažnijih akata državnopravne prirode. Nastupa doba u kojem će uz Josipa J. Strossmayera biti jedan od vodećih ličnosti u radu Banske konferencije na njezinim zasjedanjima od 26. studenog 1860. do 1. siječnja 1861. god. Ivan Mažuranić autor je predstavke Banske konferencije vladaru Franji Josipu I. od 26. studenog 1860., u kojoj se misaono nadovezuje na baštinu Hrvatskog sabora od 1848. godine. Kao najhitnije, s pozicije povjesnog prava tu se zahtijeva: uvođenje "hrvatsko-slavonskog" jezika kao isključivog poslovnog i službenog jezika, osnivanje hrvatsko-slavonsko dvorske kancelarije s istim djelokrugom rada koji ima i ugarska kancelarija, imenovanje velikih župana i priključenje Dalmacije s kvarnerskim otocima i istočnom Istrom tj. kotarima novogradskim, volovskim i labinskim. Nakon što je vladar u mnogome udovoljio traženim zahtjevima Banska konferencija povjerila je Mažuraniću da sastavi "zahvalnicu" a njegova osnova za uređenje municipija (administrativnih jedinica) od županija do seoskih općina, poslužila je kao podloga za upravnu reformu.¹³

¹³ Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861. I, 1862. str. 13-15 (predstavka), 22-24 (zahvalnica), 25-31 (naputak za privremeno uređenje municipija).

Predstavka od 26. studenog 1860. godine podsjeća vladara da veza između Hrvatske i dinastije "ne počiva nipošto na pravu oružja, nego jedino i isključivo na pravu dvostranih ugovorah", a kao glavno pravo Hrvatske ističe njenu nezavisnost od Ugarske i njeno "zakonotvorstvo vazda (...) podijeljeno između kralja i naroda."¹⁴

Mažuranić i Hrvatski sabor 1861. godine

Unutar tzv. državnog ministarstva Hrvatska je privremeno dobila Dvorski dikasterij za poslove političke uprave, pravosuđa, bogoštovlja i nastave, koji je bio potpuno neovisan o Ugarskoj. Sjedište dikasterija bilo je u Beču i potčinjen je austrijskom ministarstvu unutrašnjih poslova. Hrvatski dvorski dikasterij upravljao je poslovima Hrvatske i Slavonije. Unatoč otporu Ugarskog kancelara, koji je među ostalim razlozima otpora imenovanju Mažuranića za predsjednika Hrvatskog dvorskog dikasterija, naveo i taj da Mažuranića "smatraju u mađjarskim krugovima odviše hrvatskim",¹⁵ Mažuranić je na tu dužnost imenovan 26. prosinca 1860. godine, što je hrvatska javnost primila s posebnim zadovoljstvom. Prije toga u Beču su pomno pretresali Mažuranićev curriculum vitae prije imenovanja. Glavni zagovornik njegovog imenovanja na tu dužnost bio je ministar Schmerling, Mažuranićev zaštitnik još od 1851; koji na sjednici izjavljuje da poznaje Mažuranića u najboljem svjetlu još iz prijašnjih vremena, da poznaje njegovo znanje i opću naobrazbu te nema opasnosti da bi mogao postupati jednostrano ili stranački.

Međutim već od samog početka Mažuranićev položaj na toj dužnosti nije bio ni malo lagan. Već u samom početku obavljanja te dužnosti doživio je Mažuranić svoj prvi politički poraz: 24. siječnja 1861. car Franjo Josip I. donio je odluku o vraćanju Međimurja Ugarskoj, čime je htio podići Mađarima i učiniti ih sklonijim popuštanju. U znak protesta Mažuranić je podnio ostavku, ali ju je pod pritiskom iz Hrvatske povukao. Ma da je bio, kako sam kaže, "svaki čas gotov otići i štono rieč niemačka, kurz gebunden",¹⁶ već 20. listopada 1861. uzdignut je na čast hrvatskog kancelara, neposredno podložnog ministru predsjedniku, s pravom prisustvovanja sjednicama vlada prilikom raspravljanja o pitanjima vezanim uz probleme Hrvatske i Slavonije. Na toj je dužnosti ostao

¹⁴ Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861. i, 1862. str. 13-15 (predstavka), 22-24 (zahvalnica), 25-31 (naputak za privremeno uređenje municipija).

¹⁵ A. Ivić, Arhivska građa o srp. i hrv. književnicima i kulturnim radnicima, III, 1932, str. 146.

¹⁶ M. Živančević, Iz korespondencije I. Mažuranića, str. 170.

gotovo četiri godine. Kao kancelar nastojao je provesti političku koncepciju koja je išla za time da Hrvatska ugovori nagodbu s Austrijom prije nego što to učine Mađari.

"Listopadskom diplomom" (od 20. X 1860.) car vraća Ugarskoj i Hrvatskoj ustav, čime udara po cijelom svom desetogodišnjem apsolutizmu. Međutim, već 26. veljače 1861. izlazi tzv. veljački patent, po kojem se opet vraća na kruti centralizam. Po tom patentu, novom manifestu, u Beču i nadalje ostaje centralna vlada za cijelu državu i centralni parlament Reichsrat (s gornjim i donjim domom). S tim patentom istodobno su sazvani na vijećanje sabori: ugarski, hrvatski i dalmatinski. Hrvatski sabor sazvan je za 2. travnja, ali se sastao tek 15. travnja 1861. u Zagrebu. Bio je to kako kaže Josip Horvat, "naš najintelektualniji sabor, sabor jakih individualnosti: pravnika, književnika, učenjaka i publicista".¹⁷ Među njima bio je i naš Mažuranić, koji je značajan za kreiranje znamenitog članka XLII Hrvatskog sabora 1861. godine.

U svom konceptu tog članka, na prvom mjestu istakao je pravo hrvatskih zemalja na njihovu teritorijalnu cjelovitost i prekid svake pravne veze s Ugarskom 1848. godine, osim krunidbe zajedničkog vladara. U raspravi o tom prijedlogu, Mažuranić je 8. svibnja 1861. obrazložio svoju osnovnu misao u tom smislu da, bez obzira na bližu budućnost Ugarske "u interesu našem nijednom slučaju nestoji davati iz šakah ono, što već sada imamo",¹⁸ pri čemu je mislio na one resore državne uprave koji su već ionako ulazili u djelokrug Hrvatske kancelarije.

Mažuranićev koncept ozakonjen je i usvojen od vladara, čime je Mažuranić postigao cilj za kojim je išao tj. da Hrvatska osigura onaj minimum autonomije, koji je zahvaljujući, prije svega njemu, uživala od 1860. godine, i to bez obzira na promjene državnopravnog karaktera do kojih bi eventualno moglo doći. Mažuranić je u svom jasnom i savršeno koncipiranom govoru o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj, kojeg je završio mišlju karakterističnom za njegovo političko djelovanje i cjelokupni njegov život, rekao: "Držimo se, dakle, gospodo, čvrsto onoga što već imamo; jer se inače bojim da u ovoj zemlji, ako ju prodamo, neće kosti naše mirno počivati. Sudit će nam u svoje doba historija." Kojih li proročanskih riječi, kojih bi se u mnogome trebalo i danas pridržavati. Navedenim člankom 42. postavljena je osnovica hrvatske politike za sljedeća desetljeća. Time je Mažuranić postavio temelj hrvatske samouprave, te tako omogućio minimum hrvatske samostalnosti, koja je morala uvažiti i hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine.

¹⁷ J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1936, str. 232.

¹⁸ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 1861, II, 393-395 (Govor I Mažuranića 8. VII 1861.).

Mažuranić je autor i "Adrese sabora trojedne kraljevine" od 24. rujna 1861., u koju je unio sve najvažnije misli iz dotadašnjih predstavlki vladaru i ono najbitnije iz spomenutog članka 42. No kako su u "Adresi", kao i u saboru, odbacene sve moguće državnopravne veze s Austrijom i uvjetovana povezanost s Ugarskom, nije naišla na odobravanje ni Beča ni Pešte. Odlučivši ne ići u Reichsrat (bečki parlament), Sabor 1861. potpisao je svoju smrtnu osudu i uskoro je 8. studenog 1861. raspušten, Kraljevskim otpisom, kojeg je opet morao sastaviti Mažuranić kao predsjednik Dvorskog dikasterija. Zapravo kao vodeća ličnost Dikasterija Mažuranić je u stvari bio nešto između premijera Hrvatske i ministra za Hrvatsku u Beču.¹⁹

Mažuranić – Hrvatski dvorski kancelar (1861-1865)

Nakon raspuštanja Hrvatskog sabora odlučeno je u Beču 20. XI 1861. da se Dvorski dikasterij uzdigne u Hrvatsku dvorsku kancelariju. Hrvatskim kancelarom i tajnim savjetnikom imenovan je Ivan Mažuranić, koji postaje nosiocem bečke politike i usmjerava vladinu politiku u Hrvatskoj, čiji je bio cilj da se Hrvate dovede u Reichsrat. Kao instrument te politike nastala je i nova "Samostalna stranka".

Svoj politički uspon Mažuranić počinje s već postignutim rezultatima svog angažmana i osnutkom Dvorske kancelarije, kao i osnutkom Stola sedmorice 30. lipnja 1862. godine u Zagrebu, čime je Hrvatska konačno u sudbenom pogledu odvojena od Ugarske. Javlja se i koncesije gospodarske naravi. U kolovozu 1862. sastaje se opet jedna Banska konferencija, posvećena pitanju željeznice, koja budi mnoge nade, jer za neko vrijeme potiče zanimanje za gospodarske probleme. Značajan događaj je organiziranje u Zagrebu prve dalmatinsko-hrvatsko-slavonske izložbe 1864., koju podupire i kancelar Mažuranić. Otkrivaju se putovi kojima bi krenuo politički i gospodarski život Hrvatske. Na žalost, to prekida hrvatsko-ugarska nagodba (1868) s njezinim utanačenjima.

Za Mažuranićevu politiku, čija je temeljna misao bila da će biti bolje ako se Hrvatska nagodi s Austrijom, prije nego to učini Ugarska, izjasnili su se, što je naročito interesantno i značajno, prije svega političari iz Hrvatskog primorja: Ivan Vončina i Avelin Čepulić. Uz Mažuranića bili su i Ambroz Vraniczany, Ivan Kukuljević, Ljudevit Vukotinović, Maks Prica, Adolf Veber, Nikola Krešić kao i kardinal Haulik i drugi.

Postavlja se pitanje zašto je Mažuranić vodio politiku vezivanja uz Austriju? On je bio uvjeren da će na taj način prije doći do sjedinjenja Dalmacije i

¹⁹ I. Mažuranić, *Sabrana djela* IV, 315-325.

Vojne Krajine s Hrvatskom, što će tako sjedinjenoj Hrvatskoj omogućiti da uspješnije raščisti odnose s Ugarskom. Politika Mažuranića i njegove Samostalne stranke, predstavlja tada nesumnjivo stvarno rješenje hrvatskog pitanja u okviru Monarhije. U javnom životu Hrvatske između 1863. i 1865. godine prisutna je stalna stranačka borba između "narodnjaka" i "samostalaca" čiju politiku usmjerava kancelar Mažuranić, ma da nema položaj stranačkog vođe. Ta će se stranačka borba pretvoriti u pravi "novinski rat", kojim su osobno rukovodili Strossmayer i Haulik. Uz Mažuranića vodstvo "samostalaca" čine Juraj Haulik, Ivan Kukuljević Sakcinski i Maksimilijan Prica, predsjednik Stola sedmorice.

Dok se većina u Narodnoj stranci, nakon iskustva apsolutizma i raspuštanja Sabora 1861; okretala sve više prema Pešti, Mažuranić je bio promaknut od Beča, što mu je slabilo ugled u vodstvu "narodnjaka" i u hrvatskom javnom mnijenju. Neki su ga smatrali produženom rukom Beča i Austrije i govorili su da je mogao učiniti više. Međutim, tadašnjim hrvatskim političarima u okviru najbrojnije i najjače Narodne stranke, Mažuranić je ponajbolje nazirao puteve i ciljeve hrvatske politike, nalazeći se u dilemi ili s Ugarskom ili s Austrijom. Zalagao se za cjelovitost Hrvatske, a nje bez Dalmacije nije moglo biti. Upravo to je razlog njegovog približavanja Beču, jer se samo tako mogla ostvariti ta mogućnost. Upravo na tim temeljima i takovim razmišljanjima 1863. pojavit će se i već spomenuta Samostalna narodna stranka, koja se uz određene uvjete naslanjala na Beč.

Iako je Hrvatska u to doba dovila neka obećanja i, uz Dvorsku kancelariju, dobila i Stol sedmorice kao vrhovno sudište i na tom području dobila svoju samostalnost (1862), pritisak Beča bio je sve jači. Dolazi do nezadovoljstva politikom ministra unutrašnjih poslova A. Schmerlinga, Mažuranićem kao po nuždi provoditeljem te politike, ali i "samostalcima".

O svemu su trebali odlučiti novi izbori s novom dilemom, koja će biti odrednice hrvatske politike sve do 1918. godine: s Ugarskom ili s Austrijom. Na izborima 10. srpnja 1865. doživio je Mažuranić svoj najteži poraz zbog svoje političke koncepcije vezanja uz Austriju. Iako je njegova politika bila dalekovidna, mržnja prema Austriji, koja je hrvatski narod obdarila Bachovim apsolutizmom,²⁰ bila je tada jača i presudna za njega.

Trajne tekovine Mažuranićeva kancelarstva postat će očigledne prilikom sklapanja hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, naročito što je njegovim osobnim zalaganjem hrvatski jezik istisnuo iz javnog života njemački. Osnutkom Stola sedmorice okrunio je svoj rad na modernizaciji sudstva,

²⁰ "Bachov apsolutizam" nazvan je po austrijskom ministru unutraš. poslova Aleksandru Bachu, predstavniku carskog apsolutizma. Taj deset godišnji sustav (1851-1860) poslije revolucije 1848/1849. imao je centralističko i germanističko obilježje.

učinivši hrvatsko sudstvo potpuno neovisno o ugarskom. Djelovanjem svoje kancelarije i zakonskim član. XLII iz 1861, osigurao je Hrvatskoj onaj minimum autonomije koji je uspjela sačuvati u Nagodbi.²¹

Nakon poraza na izborima 1865., kada su birači u Hrvatskoj odbacili Mažuranićevu koncepciju, on je podnio ostavku na dužnosti kancelara 10. srpnja iste godine. Međutim, car Franjo Josip I. ostavio ga je na dužnosti dvorskog kancelara do listopada 1866. godine, kada je umirovljen s minimalnom mirovinom od 4.200 forinti, što je bilo malo s obzirom na dužnost koju je do tada obavljao. Umirovljen je u 52. godini života, dakle još u punoj snazi, nakon čega živi vrlo skromno s brojnom obitelji i s malim primanjima u Visokoj ulici u Zagrebu. No uskoro je stigla zadovoljština njemu i njegovoj samostalnoj politici približavanja Austriji, kada je 1867. došlo do Austro-ugarske i zatim do Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.), koju su sklopili hrvatski unionisti (pristaše politike vezivanja uz Ugarsku). Dogodilo se upravo ono, što je još 1866. godine Mažuranić najavio u pismu bratu Antunu: "Dakle, dualizam koji se dosad stidljivo krio, sad bezobzirno diže rogove i sprema se progutati Hrvatsku"²²

Mada je bio u mirovini Mažuranićevo pero nije mirovalo, pa već u veljači 1866. sastavlja Adresu sabora Trojedne kraljevine, upućenu vladaru, u kojoj predlaže da se urede državnopravni odnosi Hrvatske prema cjelokupnoj austrijskoj carevini i prema kraljevini Ugarskoj. Tu je istaknuto i pitanje ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, te se podsjeća vladara na Adresu sabora od 24. rujna 1861. godine, kada je traženo već bio obećao.

Ponovno u politici-zastupnik i predsjednik Sabora

U travnju 1867. povjerava se Mažuraniću stara zadaća da napiše Adresu sabora (predstavku na vladara), kojom ovaj odbija poziv vladara na njegovu krunidbu za ugarsko-hrvatskog kralja.²³ Tu se vješto poziva na članak 42. iz 1861., koji je car tada odobrio, a također upozorava na očuvanje "autonomije Trojedne kraljevine". Poziva se i na Pragmatičku sankciju iz 1712.²⁴ i upozorava kralja kako su odnosi između Ugarske i Hrvatske prekinuti još 1848; te kako je kraljevski otpis od travnja 1867. u proturječnosti i sa spomenutim

²¹ J. Šidak, nav. dj. str. 374.

²² I. Mažuranić, sabrana djela, IV, str. 175, pismo od 10. studenog 1866.

²³ Dnevnik sabora.... 1865-1867, str. 720-722 (18. V. 1867.).

²⁴ Pragmatička sankcija-hrvatski zakon po kojem može na prijestolje doći i ženski član dinastije iz kuće Habsburg. Po tom zakonu došla je na prijestolje Marija Terezija (1740-1780).

člankom 42. Nije zaboravio ni Vojnu Krajinu kao "cjeloviti djel trojedne kraljevine", kao ni Rijeku, Bakar i drugo.²⁵

Kako je car Franjo Josip I. popuštao mađarskim pritiscima, nisu mu išli u račun zahtjevi iz Mažuranićeve "Adrese", pa je Otpisom od 25. travnja 1867. raspustio Hrvatski sabor. Mažuraniću je ugled opet toliko porastao, da je uskoro zatim, kao i Strossmayer, bio primoran da se pod pritiskom iz Beča iz sabora povuče i na taj način olakša donošenje nagodbe s Ugarskom. Mažuranić je položio mandat 6. svibnja 1867. i nakon toga se povukao u potpuni mir. Pored njega i Strossmayera, povući će se u opoziciju još mnogi istaknuti hrvatski političari, kao što su Šokčević, Kukuljević Mrazović i drugi. To mirovanje potrajat će do 1871., kada je pad bana Levina Raucha i slabljenje mađarona omogućilo opet slobodniju političku aktivnost, u koji će se uključiti ponovno i Mažuranić.

Levin Rauch, koji nakon Josipa Šokčevića postao hrvatski ban 1867., imao je zadatak da provede Ugasko-hrvatsku nagodbu, koja je sklopljena 1868. nagodba će okovati hrvatsku politiku narednih pedeset godina i djelovat će na cjelokupni javni i društveni život Hrvatske. Najteže će se odraziti na gospodarskom području. Nagodbom je prekinut prvi polet domaće industrije. Strani kapital i strana industrija zapošljava u Hrvatskoj i stranu radnu snagu, stvarajući na taj način i ćelije nove germanizacije i mađarizacije. Domaće stanovništvo ostajat će sve više bez posla, što će dovesti početkom dvadesetog stoljeća do početka procesa iseljavanja u Ameriku i druge dijelove svijeta u potrazi za zaradom.

Narodna stranka zauzela je negativan stav prema Nagodbi, što je tada odgovaralo cjelokupnom raspoloženju hrvatske javnosti. Narodnjaci postižu na saborskim izborima 1871. ogromnu većinu, dok su unionisti završili katastrofalnim porazom (od 65 dobili su samo 13 mandata). Unionisti prestaju djelovati kao stranka, dok narodnjaci postaju jedina stvarna politička snaga u zemlji. Kako se izabrani narodnjački sastav Hrvatskog sabora Beču, kao ni vodećim peštanskim krugovima nije svidao, bio je tri puta odgađan i konačno je zasjedanje prebačeno na 15. siječanj 1872. godine. Mažuranić je tada bio izabran za saborskog zastupnika u Bjelovaru.

Narodna stranka nakon pobjede na izborima 1871. i nakon trećeg raspustanja Sabora, naglo mijenja svoju politiku te istupa gotovo revolucionarno, objavljujući proglas biračima u znak protesta što je Sabor treći put odgođen, poznat kao "Rujanski manifest" od 20. rujna 1871. U tom dokumentu data je oštra kritika nagodbenog režima. Naglašeno je da se Nagodba iz 1868. ne može smatrati pravovaljanom. U raspravi o dokumentu sudjelovao je i Mažu-

²⁵ Dnevnik sabora.... nav. dj. 344, 347, 349.

ranić, postavivši na njegov tekst neke diplomatske prigovore, ali ga je ipak i on potpisao.²⁶

Početkom nove godine 1872. spomenicom na ugarsku vladu Narodna stranka obilježava načelnu prekretnicu u svojoj politici odričući se daljnje državno pravne borbe, priznavanjem državnog zajedništva Trojednice i Ugarske. Hrvatski sabor, koji se sastao u siječnju 1872. izabrao je velikom većinom glasa Ivana Mažuranića za predsjednika, da bi ubrzo zatim Sabor ponovno bio raspušten. U promijenjenom političkom stavu Narodna stranka priznaje Nagodbu, ali pod uvjetom da ona bude revidirana. U tim okolnostima Mažuranić predvodi stranku u pregovorima za reviziju Nagodbe (5. rujna 1873.), koje je Narodnu stranku 1873. dovela na vlast, a samog Mažuranića do banske stolice.

Revizija je bila dosta skromna s neznatnim poboljšanjem za Hrvatsku ostala je na koncu stara nagodba s preinakom samo u financijskih ustanovama. Promjena paušala za pokriće autonomnih poslova u tzv. tangentu, određenu postocima, značila je za Hrvatsku nesumnjivu dobit. Tako revidiranu Nagodbu Hrvatski sabor je prihvatio 5. rujna 1873. Nepovoljan sastav deputacije koja je raspravljala o reviziji Nagodbe i bojazan od obnove Rauchova režima nisu bili pogodni da se ishode veći ustupci.

Prvi ban pučanin (1873.-1880.)

Nedugo iza revizije nagodbe, Mažuranić je kao kandidat Narodne stranke imenovan 20. rujna 1873. hrvatskim banom. Prihvatio je to, kako kaže Smičiklas "i opet proti svojoj volji, kada su se razbili dogovori s grofom Jankovićem i Pejačevićem".²⁷ U stvari stranka ga nije dovela na vlast, već je došao kao kandidat Beča, gdje je uživao simpatije još iz doba svog kancelarstva. "Bio je Mažuranić pomalo nametnut i narodnoj stranci i Mađarima", što mu je omogućavalo da bude "prilično neovisnim o stranci, koja je često u pritajenoj opoziciji prema banu, a donekle i neovisnim o Pešti", što mu je konačno davalo "izvjesnu slobodu djelatnosti".²⁸ Upravo takav status odgovarao je kreativnom djelovanju Mažuranića kao hrvatskog bana i državnika.

Mažuranić kao ban prestaje biti političar, postaje državnik – organizator, prvi u našoj najnovijoj povijesti. Njegov stvaralački rad bit će usmjeren na dobrobit Hrvatske, kroz proces modernizacije zemlje i stvaranje u Hrvatskoj

²⁶ M. Makanec, *Moja isповijed narodu*, Kraljevica, 1877, str. 29.

²⁷ T. Smičiklas – F. Marković, *Matica Hrvatska od god. 1842. do god. 1892*, str. 137.

²⁸ J. Horvat, *nav. dj.* str. 279.

suvremene državne organizacije. Hrvatskim je banom imenovan u pedeset devetoj godini života, dakle u punoj muževnoj snazi, fizičkoj i duševnoj zrelosti. Šest i pol godina trajat će njegovo banovanje, od rujna 1873. do veljače 1880. godine i kroz čitavo to vrijeme na vlasti je Hrvatska narodna stranka, čiji je Mažuranić bio samo formalni vođa.

Umjeren i skroman poput ljudi njegovog rodnog Vinodola, radišan kao i svi Primorci koji su radili i gradili po čitavom svijetu, kao čovjek iz puka, Mažuranić nije volio pompe. To je pokazao i prilikom ustoličenja za bana 30. rujna 1873; kada je u sabornicu došao u običnom građanskom odijelu, a ne u banskom ornatu (svečanoj odjeći).

Tom prilikom održao je prvi banski govor (nastupni govor). Zahvalio se Saboru na izboru i lijepim rječima koje su mu uputili, pozvao na razbor i umjerenost, koja će im bit potrebna. Osvrnuvši se na svoj dosadašnji politički rad, između ostalog, je rekao: "Njekadanje moje djelovanje iskusilo je svakojakih rasuda, rasuda takovih, koje uistinu u djelatnosti mojoj ne imaju nikakova temelja. Ja sam, gospodo moja, uvijek bio ljubitelj i vjeran sin našeg naroda; taj sin i ljubitelj našeg naroda ostat ću i odsada; budite uvjereni da onaj koji je proživio toliko godina, pod starost mnijenja svoga mijenjati neće. Djelatnost moja nekadanja, mislim nije bilo bez ploda. Ja držim da ova autonomija, što smo ju dobili, koliko ju moramo zahvaliti Njegovu Veličanstvu i misli naroda, toliko ipak moram prisvojiti sebi tu zaslugu, da joj je temelj barem udaren mojom osnovom. Što se tiče septemvirata,²⁹ što se tiče autonomije ove zemlje, što se tiče temelja prvog, na kojem su osnovane institucije našeg naroda, čini mi se, da se ne varam, i priznati će historija, to sve imade korjen upravo u mojoj djelatnosti".³⁰ Naglasio je da Hrvatskoj "treba reforma u sudstvu (...) reforma u nastavi i školstvu (...) u administraciji i zakonodavstvu, u svakoj struci",³¹ iz čega se vidi da je već tada, prilikom stupanja na bansku stolicu, znao što treba učiniti za modernizaciju Hrvatske, a što će revnosno provesti

²⁹ Septemvirat – Stol sedmorice, nekada najviši sud u Hrvatskoj.

³⁰ Saborski dnevnik I, 1872-1875, str. 738-739; Narodne novine XXXIX / 1873, broj 224 od 30. rujna.

³¹ Isto.

tijekom svog banovanja. Pozvao je članove Sabora na suradnju i na kraju istakao, da će raditi na tome "da se materijalno dobro naroda promiče, da se moralni razvitak naroda podigne u svakom obziru, da se narod podupre u napretku, kako bi mogao stajati dostojan i vrijedan u kolu ostalih naroda monarkije".³²

Naziv "ban pučanin" dobio je Mažuranić ne samo zbog svog jednostavnog i otvorenog ponašanja, već stoga što je on bio prvi hrvatski ban iz "nižeg", građanskog sloja, neplemić. Nakon njega ponovno će se uvesti praksa da banovi dolaze iz aristokratskih, odnosno plemićkih obitelji. U vezi s Mažuranićem kao "banom pučaninom", Antun Barac kaže da "ako bi 'ban pučanin' imao označiti samo činjenicu, da Mažuranić po svom rodu nije bio ni aristokrat ni plemić, onda to nebi u stvari značilo ništa. Ili bolje reći, značilo bi manje nego ništa, jer bi se iz toga dalo zaključiti, da je on, za volju položaja i časti, pustio s vida sredinu iz koje je niknuo. S tim u vezi postavlja se pitanje: je li Mažuranić bio svjestan svog pučkog podrijetla? (...) Mažuranić je bio svjestan, da je nikao iz puka (...). Upravo činjenica, što je osjećao, da unutrašnjom svojom vrijednošću nadvisuje one, koji su po svome podrijetlu imali pred njim ve-

³² Isto.

like povlastice, napunjavala ga je ponosom i jačala u njemu borbenost i upornost.”³³ Samo iz takvog osjećanja svog društvenog položaja, moglo se Mažuranića smatrati čovjekom iz naroda, ”banom pučaninom”.

Mažuranić se susreće s politikom mađarizacije, jer protivno Nagodbi, mađarski jezik postaje sve više službeni jezik u saobraćaju središnjih organa vlasti s autonomnim vlastima. No unatoč tome ban Mažuranić je prve dvije godine vladanja razvio takovu zakonodavnu djelatnost, kakvom se kasnije nije mogao pohvaliti ni jedan sabor sve do 1918., tj. do raspada Austro-ugarske monarhije.

Zakonom o ustrojstvu političke uprave od 15. studenog 1875. ukida administrativnu anarhiju iz feudalnih vremena. Politička uprava podređena je banu i odjelu za unutarnje poslove. Proveo je reformu sudstva, koje je odvojeno od uprave i postalo neovisno. Zakonom o zadrugama iz 1874. omogućena je dioba obiteljskih zadruga. Sabor je donio i više izrazito liberalnih zakona: o odgovornosti bana i odjelnih predstojnika vlade, čime je Mažuranić ograničio sebe i sve buduće banove; o različitim građanskim pravima, kao što je pravo sastajanja, o slobodi tiska, koji je osiguran uvođenjem porote u tiskovnim parnicama. Zakonom o pučkom školstvu i učiteljskim školama od 14. listopada 1874. uvedeno je obavezno polaženje četverogodišnje pučke škole, oslobođene crkvenog nadzora.

Uz ovu živu zakonodavnu djelatnost, osnovane su mnoge važne javne ustanove. Za Mažuranićevog banovanja otvoreno je 19. listopada 1874. Sveučilište u Zagrebu, s tri fakulteta; filozofskim, teološki i pravnim, za koje je još 1861. Hrvatski Sabor izradio osnovu. Tom prilikom Mažuranić je u Saboru održao govor, kojim je svečano proglasio Sveučilište otvorenim, te da su ”njegova vrata i prag odsad zauvijek otvoreni znanosti”.³⁴ Prvim rektorom sveučilišta imenovan je povjesničar Matija Mesić, koji je na početku svoga govora rekao: ”Veliki je dan, što ga danas slavi vaskoliki hrvatski narod”.³⁵ Za Mažuranićeva banovanja uređen je i Statistički ured, osnovano je zemaljsko kulturno i zdravstveno vijeće, zavod za umobolne u Stenjevcu, kaznionica u Lepoglavi i Zagrebu, unapređuje se arhivska i muzejska služba i drugo.

Unatoč svim ovim uspjesima, Mažuranić je od samog početka banovanja bio toliko napadan od svojih suvremenika, kao ni jedan ban. Nailazio je na zapreke koje su, postavši s vremenom sve brojnije, postepeno gasile njegov radni elan. Te okolnosti stvarale su u hrvatskoj javnosti, posebno među

³³ A. Barac, Ban pučanin, uz godišnjicu Mažuranićeva rođenja 11. kolovoza, Književnost Istre i Hrvatskog primorja, 1968, str. 141.

³⁴ D. Pavličević, Ivan Mažuranić, Izabrani politički spisi i govori, Zagreb 1999, Mažuranićev govor na otvaranju Sveučilišta u Zagrebu 1874, str. 117.

³⁵ Govor Matije Mesića, Narodne novine god. XL; 1874; broj 240 od 21. listopada 1874.

njegovim stranačkim istomišljenicima, uvjerenje da nema dovoljno snage da se suprostavi kršenju ugarsko-hrvatske nagodbe od strane Mađara. Jedan od najosjetljivijih problema s kojima se Mažuranić suočio, bio je proces mađarizacije, koji je ugarska vlada provodila još od Nagodbe, služeći se najrazličitijim sredstvima. Najviše korištena bila je metoda namještanje osoba mađarskog podrijetla za činovnike u željezničkoj i brzojavnoj službi na tlu Hrvatske i Slavonije. Rački je već 1874. ustvrdio da se Mažuranićeva volja lomi na otporu organa koji ga okružuju, i koji "kano da rade, da ga kompromitiraju", a on sam "kano da se boji uvesti radikalne promjene i istrijebiti Rauchovu baštinu".³⁶ Emancipacija pučkog školstva od crkvenog nadzora i vlasti svećenstva, te zamjena konfesionalne škole jedinstvenom državnom školom, izazvala je nezadovoljstvo i otpor, ne samo katoličkog, već i pravoslavnog svećenstva.

Nije bio pošteđen od svojih suvremenika, posebno od onih koji su se isticali u javnom životu, te imali o njemu čak nepovoljno mišljenje. Nisu mu bili skloni pravaši Ante Starčevića, ni ljevica Milana Makanca, a u drugom dijelu banovanja imao je otpor i unutar Narodne stranke. Tajna te antipatije najvjerojatnije se krije u tome što Mažuranić osobno nije ni išao za tim da stiče jeftine simpatije. Smatrao je da radi po savjesti i ispravno u interesu svog naroda. Bila mu je strana svaka demagoška susretljivost i podilaženje političarima.

Ban Mažuranić vodio je politiku odnosa s Mađarima na principu taktike tobožnjeg uvažavanja normi Nagodbe, ali vješto da se ovi ne dosjete, provodio je svoje zamisli za što većom autonomijom Hrvatske. Kad su u Budimpešti shvatili da Mažuranićeve reforme ne vode samo modernizaciji i boljoj upravi, nego i proširenju autonomije, Mađari su počeli kočiti reformu u Hrvatskoj. Uz ograničene financijske mogućnosti, postojale su i unutarnje kadrovske teškoće u primjeni tih naprednih mjera. U razdoblju 1875. do 1878. godine osjeća se stagnacija u reformnom pokretu, te je u Saboru usvojeno samo nekoliko manje važnih zakona, uglavnom onih koji nisu smetali vladi u Budimpešti. Oporbi koja je na čelu s Makancem negirala zasluge Mažuranića i njegove reforme, dao je odgovor Marijan Derenčin, odjelni predstojnik za sudstvo, u kojem, uz ostalo, kaže: "Ako politika koja je ovoj zemlji omogućila stvoriti odgovornu vladu, nezavisno sudstvo, pravu pučku školu, sveučilište, porotu, ako politika koja je omogućila toliko zamašnih reformah u kaznenom i građanskom pravosuđu, ako politika koja je osigurala slobodu skupljati se, slobodu izbora, ako se takova politika može krstiti politikom sitnicah, onda u istini velika nu komično velika je samo ona politika, koja hoće da malen narod potezom pera ili drugim govorom u normalno doba uzdrma temeljem velikih

³⁶ F. Rački, pismo Strossmayeru, 27. veljače 1874; v. J. Šidak, nav. dj. str. 379. (F. Šišić, Koresp. Rački-Strossmayer, I, 287).

država, da ih dapače sruši".³⁷ Za razliku od onih koji su napadali Mažuranića, kao što su bili Starčević, Makanac, Strossmayer i drugi, sasvim drugačije mišljenje o njemu imao je August Šenoa, koji u odlomcima svog dnevnika, kako nam priopćava Josip Horvat, između ostalog kaže: "O tom čovjeku se koješta piše i govori, ali izim prekomjerne hvale njegovih pristaša i najpodlijih psovaka njegovih protivnika nećeš ništa naći; najmanje se pak kušalo njegovo banovanje protumačiti po njegovoj čudi, a samo se može tim putem istini ući u trag". (...) "Mažuranić je rodom iz Novog u Hrvatskom primorju, a već po tom može se donekle tumačiti njegov zagonetni karakter. Tko je ikad bio u tom drevnom mjestancu hrvatskog Vinodola, bit će opazio, da nose glavu nekako visoko, ponosito, gotovo bi mislio oholo kanda preziru cijeli svijet. Ja sam to barem opazio ne samo kod bana Mažuranića, ne samo kod braće mu Mate i Antuna, ne samo kod Ivana Vončine, već upravo kod svih Novljana". (...) "ja sam ga više puta motrio, bivši prisutan kod banskih konferencija i svaki put utvrdih se većma o njegovoj genijalnosti". (...) "Poštenje mu je neokaljano, a one kreature koje su se na njega nabacivale blatom – svi ti nijesu bili vrijedni da ljube prah njegove stope, jer mu je srce skroz i skroz patriotično bilo".³⁸

Bosansko-hercegovački ustanak 1875. snažno je odjeknuo u Hrvatskoj. Mažuranić je, kao i sva hrvatska javnost, osim Starčevića koji je ustanike osudio, bio uz ustanike. Nakon sloma ovog ustanka 1878. Berlinskim kongresom Austro-Ugarska dobiva mandat za okupiranje Bosne i Hercegovine. Time su promijenjeni i unutarnji odnosi u Monarhiji, kao i politika zajedničke vlade u Budimpešti prema Hrvatskoj. Ostalo je još samo nerješeno pitanje sjedinjenja Vojne Krajine s Hrvatskom. Isto tako otezalo se pitanje nove financijske nagodbe između Hrvatske i Mađarske. Okupacijom Bosne i Hercegovine bili su odbrojani dani i Mažuranićeva banovanja bez obzira na unutarnje prilike hrvatske politike, gdje je Narodna stranka sve nezadovoljnija banom koji stoji nad strankom i njezinim zahtjevima. Iako je Narodna stranka pobjedila na izborima 1878. nije više bila jedinstvena i nije pružala banu potrebnu potporu, te se on od tog časa našao usamljen.

Aneksijom Bosne i Hercegovine hrvatska politika dobiva novo značenje i za Budimpeštu i za Beč. Oni se slažu da hrvatska politika mora dobiti jaku ruku, koja će njome upravljati samo u interesu dualističke monarhije. Takvo pouzdanje ni Beča ni Pešte nije uživao Mažuranić. Razočaran unutrašnjim i vanjskim sukobima, Mažuranić već 1878. pomišlja na povlačenje iz političkog života i na ostavku kao ban. No ipak se zadržao još neko vrijeme, nastojeći ishoditi financijsku nagodbu u korist Hrvatske i sjedinjenje Vojne Krajine.

³⁷ J. Šidak (Gross, Karaman, Šepić), *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb 1968, str. 88.

³⁸ J. Horvat, nav. dj. str. 282; Mažuranić, *Sabrana djela*, IV, str. 495.

Osjetio je on kad se mora povući. Početkom 1880. predlaže spomenicu, kojom izjavljuje da ne može ostati na banskoj stolici, ako se razvojačena Vojna Krajina odmah ne sjedini s Hrvatskom i ako se financijska nagodba ne riješi u smislu hrvatskog stanovništva. Znao je Mažuranić kako će završiti taj njegov ultimativni zahtjev, zato ga je i podnio 21. veljače 1880. godine kao neopozivu ostavku.

Prilikom odstupa s banske časti Mažuranić je održao kratak govor. Izrekao ga je upravo kada se raspravljalo o potrebi konačnog sjedinjenja Vojne Krajine s Hrvatskom, što nije bilo slučajno, jer je upravo to sjedinjenje bilo jedan od razloga njegova odlaska. U tom govoru ukratko je sažeo ono čega se nastojao u svojoj službi držati: vjernost prema vladaru, "vjernost napram zajedničkoj državi, s kojom u zajednici stojimo i vjernost prema ustavu i zakonu zemlje" (...) "koje sam štovao i držao kao i svaki vjerni sin ove domovine".³⁹ Tom prilikom dobio je brojna pisma i brzojave zahvale, među kojima je i pismo zahvale Grada zagreba, kojeg mu je poslao tadašnji gradonačelnik Zagreba Matija Mrazović, u kojem, između ostalog kaže: "Grad Zagreb neće nikada zaboraviti banovanje Ivana Mažuranića, koji se je, niknuv iz puka našega, svojom umnom snagom popeo do najvišeg dostojanstva kraljevine, koji je iza strasne stranačke borbe pošteno radio uprkos nebrojenim protivštima, da domovinu spoji u jednu cjelinu, te privede valjanim uredbama u kolo civiliziranih zemalja europskih".⁴⁰

Nakon Mažuranića banom postaje stari unionist Ladislav Pejačević (1880.-1883.), čije banovanje predstavlja samo prijelazno razdoblje ka novom sistemu mađarske vladavine, u kojem bi hrvatski ban bio direktno odgovoran mađarskoj vlasti u Pešti. Za njegovog banovanja konačno je Krajina sjedinjena s civilnom Hrvatskom, čime je poslije tristo godina završena tužna graničarska epopeja.

Dva su značajna politička događaja označila kraj devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj – prvi, pobjeda Narodne stranke i dolazak na vlast bana Mažuranića, te njegov pad, drugi, kratkotrajna vlada bana grofa Ladislava Pejačevića, poslije kojeg se na političkoj pozornici pojavljuje omraženi ban Dragutin grof Khuen Hedervary. Taj Mađar, eksponent Beča, ostati će na banskoj stolici u Hrvatskoj čak dvadeset punih godina (1883.-1903.) i provoditi sistematsku mađarizaciju.

Nakon odlaska s položaja hrvatskog bana Mažuranić rijetko sudjeluje u javnom političkom životu. Posljednji javni nastup bio mu je 1886. godine u

³⁹ Mažuranićev oproštajni govor prilikom odstupa s banske časti 1880. god; Narodne novine XLVI/1880. br. 45; Spisi o njegovom odstopu i umirovljenju čuvaju se u Nac. i sveuč. knjižnici, Zagreb.

⁴⁰ I. Mažuranić, sabrana djela, IV, 495.

Saboru, kada je, kao novljanski zastupnik, održao svoj posljednji saborski govor, izazvan napadima Armina Pavića na njegovu djelatnost za vrijeme dok je bio kancelar. Posljednje riječi, koje je Ivan Mažuranić javno izrekao u Saboru 13. prosinca 1886., njegovo "vjeruju", bile su: "Gospodo da mi je tko rekao:

kaži tvoj simbol političke vjere, koji je. Ja bih rekao.... ja sam Hrvat; ja bih rekao: vjerujem u kraljevinu Hrvatsku, u njezinu prošlost, u njezinu sadašnjost i, ako Bog da, u njezinu budućnost.... Ljubav, gospodo, nije pojam, koji spada u politiku, nego štovanje interesa i svojih i tuđih..... Prije svega treba ljubiti svoj narod, a štovati ostale".⁴¹

Nakon toga Mažuranić prestaje sudjelovati u javnom životu. Posljednje godine proživio je u obiteljskoj kući, u Jurjevskoj ulici br. 5 u Zagrebu, baveći se astronomijom i matematikom, čitajući raznu literaturu, posebno rad Franje Markovića o filozofiji Ruđera Boškovića. Umro je 4. kolovoza 1890. godine.

Ivan Mažuranić izuzetna je ličnost javnog života Hrvatske 19. stoljeća, u kojoj je izražen široki dijapazon društvenog djelovanja pojedinca kroz rodoljublje, pjesništvo, reformatorske ideje u zakonodavstvu, prosvjeti, kulturi i znanosti te političku i državničku mudrost. On je jedan od prvih političkih predstavnika hrvatskog naprednog građanstva, koje je u Hrvatskoj željelo provesti društvene i političke reforme prema zapadnoeuropskim uzorima.

Svojim dugogodišnjim političkim djelovanjem, posebno za vrijeme banovanja, usmjeravao je i zakonski formulirao državopolitički razvitak Hrvatske u duhu demokratskog građanskog liberalizma, rukovodeći se pravničkim načelom da se zakonu ma kakav bio valja pokoravati (*Dura lex, sed lex* – surov zakon, ali zakon). Može se stoga, bez imalo dvojbe, Mažuranića smatrati arhitektom nove, modernije Hrvatske.

Sažetak

Ivan Mažuranić nije bio poznat samo kao književnik i pjesnik, već je on bio jedan od najvećih hrvatskih političara i državnika u 19. st. Vrlo rano, u 32. godini života, bavljenje književnim radom zamijenio je politikom. Postaje oduševljeni pristaša Ilirskog pokreta, no do 1848. g. nije suviše politički aktivan. Aktivnije

⁴¹ Saborski dnevnik V/ 1884-1887; str. 1678-1679.

se uključuje u politiku i rad Hrvatskog sabora kroz Narodnu stranku, a zatim kroz stranku "napredovaca", te postaje programatski pisac. Prvi njegov poznati politički spis je "Hervati Madjarom" iz 1848. g. Bio je, kao vrstan pravnik i diplomata, na vrlo odgovornim mjestima u sudstvu i upravi, a najznačajnija su: predsjednik Hrvatskog dvorskog dikasterija i Hrvatski dvorski kancelar u Beču. Autor je većine saborskih spisa i zakona, od kojih je znameniti članak 42. Hrvatskog sabora 1861. Bio je dalekovidan političar i kao takav borio se za što veću autonomiju Hrvatske u okviru Monarhije, a protiv mađarske hegemonističke politike. Kao prvi hrvatski "Ban pučanin" (1873.-1880.) proveo je niz značajnih reformi u svim oblastima društvenog i javnog života. S Mažuranićem započinje razdoblje nove, modernije Hrvatske, temeljene na reformama prema zapadnoeuropskim uzorima, u duhu demokratskog građanskog liberalizma.

Ključne riječi

Političar, državnik, Ilirski pokret, Narodna stranka, "napredovci", unionisti, dikasterij, kancelar, Hrvatski sabor, Monarhija, Beč, Pešta, "ban pučanin", reforme, liberalizam.

Summary *Ivan Barbarić* *IVAN MAŽURANIĆ'S POLITICAL ACTIVITIES*

Ivan Mažuranić was not only well known as a writer and poet but was one of the greatest Croatian politicians and statesman of the 19th century. At a very early age of 32 he substituted writing for politics. He became an enthusiastic member of the Illyrian Movement but until 1848 was not greatly involved in politics. He became more active in politics and the Croatian Parliament through the National Party and then the "Progress" Party and became the programme writer. His first well-known political document is the "Hervati Madjarom" from 1848. As a skilled lawyer and diplomat he held very important positions in judicature and administration and the most important are: The President of the Croatian Court Dicastery and as a Croatian Court Chancellor in Vienna. He is the author of most parliament documents and laws of which the most renowned is Article 42 of the Croatian Parliament in 1861. He was a politician with foresight and as such he fought for a greater autonomy for Croatia within the Monarchy and he fought against the hegemonistic politics of Hungary. As the first plebeian Civil Governor (1873-1880) he introduced a series of important reforms in all aspects of social and public life. With Mažuranić starts an era of a new, more modern Croatia, based on reforms on West European models and in the spirit of democratic civil liberalism.

Keywords

Politician, statesman, Illyrian Movement, National Party, "Progress" Party, unionists, Dicastery, Croatian Parliament, Monarchy, Vienna, Budapest, plebeian Civil Governor, reforms, liberalism.

Autor

Ivan Barbarić, Grižane, prof. povijesti, istraživač povijesnih i kulturnih znamenitosti, posebno Vinodola, u mirovini.